UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Kolonialismin ja rasismin historiaa Suomesta käsin: An outsider, accomplice or responsible actor? : The Finnish perspective to the history of colonialism and racism

Keskinen, Suvi

Keskinen, Suvi; Seikkula, Minna; Mkwesha, Faith

2021-04-14

http://hdl.handle.net/10138/340432

Keskinen, S 2021, Kolonialismin ja rasismin historiaa Suomesta käsin. julkaisussa S Keskinen, M Seikkula & F Mkwesha (toim), Rasismi, valta ja vastarinta : Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Gaudeamus, Helsinki, Sivut 69-84. < https://kauppa.gaudeamus.fi/sivu/tuote/rasismi-valta-ja-vastarinta/3880082 >

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

4

KOLONIALISMIN JA RASISMIN HISTORIAA SUOMESTA KÄSIN

Suvi Keskinen

Kun puhutaan kolonialismin ja rasismin historiasta, moni ajattelee, ettei Suomella ollut paljoakaan tekemistä näiden maailmantapahtumien kanssa. Siirtomaa-aikaa ja rasismin väkivaltaisuutta on totuttu pitämään muualla tapahtuneina ja kaukaisina asioina, jotka eivät liity pohjoismaisiin yhteiskuntiin. Ei kai varsinkaan Suomella, joka oli ensin Ruotsin ja sitten Venäjän vallan alaisena, ollut osaa eurooppalaisessa valtaprojektissa? Viime vuosikymmeninä tehty tutkimus on kuitenkin osoittanut, että myös Pohjoismaiden ja Suomen historia kytkeytyy monin tavoin eurooppalaisen kolonialismin ja rasismin historiaan. Rasismi ei ole vieras ilmiö tai poikkeustapaus muuten tasa-arvoisessa yhteiskunnassa, vaan se on juurtunut syvälle suomalaisen yhteiskunnan käytäntöihin ja rakenteisiin. Tässä luvussa käsittelen niitä kehityskulkuja, jotka ovat johtaneet nyky-yhteiskunnan rasismin ja koloniaalisuuden muodostumiseen. Pohdin myös, miten suomalaista historiaa voidaan ymmärtää osana laajempia alueellisia ja globaaleja valtasuhteita.[1]

Varsinkin arkiajattelulle ominaisessa kansallisessa narratiivissa Suomi kuvataan pienenä sisukkaana kansakuntana, joka on joutunut taistelemaan olemassaolostaan suurten kansojen puristuksessa. Myös historiantutkimus on osallistunut tällaisen

kansallisen kertomuksen rakentamiseen.[2] Kuva altavastaajasta ja ulkopuolisten hyökkäysten kohteesta syntyy kuitenkin sivuuttamalla monenlaisia marginalisoituja historioita: Suomen valtio, maassa asuvat ihmiset ja täällä kotipaikkaansa pitäneet yritykset ovat käyttäneet hyväksi valta-asemaansa, osallistuneet globaalin eriarvoisuuden luomiseen ja alistaneet vähemmistöjä. Kun suomalaista historiaa peilataan eurooppalaisen kolonialismin ja rasismin historiaan, kansallinen kertomus muuttaa muotoaan, ja marginalisoidut näkökulmat nousevat keskiöön. Suomalaista historiaa ovat myös kolonialismiin osallistuminen, rotuun ja kulttuuriin perustuvat hierarkkiset luokittelut ja vähemmistökulttuurien häivyttämiseen tähtäävä assimilaatiopolitiikka.

Luvun alussa pohdin, miten voidaan ymmärtää koloniaalia osallisuutta ja kolonialismin historian merkitystä nykypäivän yhteiskunnalle. Luvun pääosan muodostaa katsaus kolmeen näkökulmaan, joiden avulla Suomena tunnettua aluetta ja sen väestöä voidaan tarkastella osana koloniaaleja ja rodullisia historioita.

HISTORIAN MERKITYKSESTÄ NYKYPÄIVÄLLE

Ajatusta siitä, että Pohjoismaat olivat ulkopuolisia kolonialismin ja rasismin historiassa, on nimitetty ekseptionalismiksi eli poikkeuksellisuutta korostavaksi näkökulmaksi. Tästä näkökulmasta Pohjoismaat, Suomi mukaan lukien, ovat voineet kuvata itseään ja historiaansa demokratian, tasa-arvon ja hyvinvointivaltion kehittymisen kautta ja asettaa itsensä myönteisempään valoon kuin eurooppalaiset siirtomaavallat. Tutkijat ovat käyttäneet koloniaalin osallisuuden käsitettä tavoittaakseen sellaisten maiden kytkökset kolonialismin projektiin, jotka eivät olleet laajoja siirtomaaimperiumeja tai joilla ei ollut siirtomaita. Nämä maat kuitenkin hyötyivät taloudellisesti kolonialistisesta järjestelmästä ja omaksuivat siihen liittyvät oletukset eurooppalaisesta ylivertaisuudesta.[3] Koloniaali osallisuus asettaa suomalaisen historian eurooppalaiseen ja globaaliin kontekstiin, mutta se ei ole riittävän

vahva ilmaus kuvaamaan Grönlannin (Kalaallit Nunaat) eikä Saamenmaan (Sápmi) kolonisointia. Arktisen alueen kolonialismia koskeva tutkimus myös korostaa, ettei kysymys ole päättyneistä prosesseista, vaan kolonialismi jatkuu edelleen.

Dekoloniaalin tutkimuksen piirissä kehitetty koloniaalisuuden käsite avaa näkymää jatkumoon, jossa eurooppalaisen kolonialismin myötä syntynyt taloutta, kulttuuria, tietoa ja ruumiita hierarkkisoiva valtajärjestelmä yhä jäsentää nykypäivän maailmaa (ks. myös luku 3 tässä teoksessa). Koloniaalisuus ei ole tiettyyn aikaan sidottu tai jo päättynyt ajanjakso, vaan se kuvaa kolonialismin tuottamaa logiikkaa, vallan muotoja ja niiden seurauksia ihmisten elämälle. Dekoloniaalissa traditiossa ajatellaan rodun idean kehittyneen osana globaalia, eurosentristä eli eurooppakeskeistä ja kapitalistista valtajärjestelmää. Ihmisten rodullinen jaottelu syntyi kolonialistisen valloituspolitiikan ja hallinnan tarpeisiin, mutta se on osoittautunut pitkäkestoiseksi ja globaalin talouden rakenteisiin sitoutuneeksi vallan muodoksi. Eurosentrinen tiedon malli ja koloniaali valtajärjestys ovat syrjäyttäneet muita tiedon muotoja ja sosiaalisia rakenteita.[4]

Alkuperäiskansojen tutkimuksessa kehitetty asuttajakolonialismin käsite kuvaa sitä, miten kolonisoijat asettuivat asumaan tyhjinä pitämilleen alueille ja raivasivat tieltään alkuperäiset asukkaat. Saamelaistutkija Rauna Kuokkanen on tulkinnut suomalaista valtiota asuttajakolonialistisena rakenteena. Kuokkasen mukaan asuttajakolonialismille on tyypillistä ”eliminoinnin logiikka”, jolla hän tarkoittaa alkuperäiskansojen väestön tuhoamista ja kulttuurin hävittämistä esimerkiksi assimilaatiopolitiikan seurauksena. Asuttajakolonialismin logiikkaan sisältyy myös maa-alueiden haltuunotto sekä asuttajien lakien ja instituutioiden asettaminen alkuperäiskansojen sosiaalisten järjestelmien sijaan.[5]

Koloniaalisuus on valtajärjestelmä, joka rakentaa siltaa menneiden tapahtumien ja nykypäivän välille. Asuttajakolonialismin käsite puolestaan tekee ymmärrettäväksi alkuperäiskansojen elinolojen heikentämisen ja kulttuurisen tuhoamisen silloinkin, kun se tapahtuu hyväntahtoisuuden tai julkilausumattoman politiikan

keinoin. Koloniaalia osallisuutta onkin tarpeen täydentää näillä kahdella näkökulmalla, jotta tavoitetaan kaikki ulottuvuudet suomalaisesta koloniaalis-rodullisesta historiasta.

KOLONIAALI OSALLISUUS EUROOPAN ULKOPUOLELLA

Nykyisen Suomen alueella asuneet ihmiset ja sieltä käsin toimivat yritykset ottivat osaa kolonialismiin tai hyötyivät siitä erityisesti Pohjois-Amerikassa, Karibialla ja Afrikassa. Muutamilla suomalaisilla oli jopa merkittävä asema Ruotsin valtion siirtomaahaaveissa ja pyrkimyksissä vaurastua Euroopan ulkopuolella. Pohjois-Amerikkaan, Delawarejoen varteen, perustettu siirtokunta Uusi Ruotsi (1638–1655) oli lyhytikäinen ja joutui pian alankomaalaisten asuttajien haltuun. Sen tavoitteet ja toimintaperiaatteet olivat kuitenkin hyvin samankaltaiset kuin muilla siirtomaavalloilla: ruotsalaisen kaupankäynnin vahvistaminen, maa-alueiden ja taloudellisten resurssien hallinta, alueen alkuperäiskansoihin kohdistuva lähetystyö ja näiden ”tuominen sivistyksen pariin”. Monilla Uuteen Ruotsiin muuttaneilla siirtolaisilla oli suomalainen tausta. He osallistuivat asuttajakolonialismiin, jossa alkuperäiskansoihin kuuluneiden lenape- ja susquehannocks-heimojen alueet otettiin haltuun ja nimettiin uusiksi – esimerkiksi Chamassung nimettiin Suomeksi. Alueella asuneille pyrittiin opettamaan eurooppalaisia tapoja. Senkin jälkeen, kun alankomaalaiset valtasivat siirtokunnan, alueelle muutti väkeä Ruotsin ja Suomen alueilta. Heistä tuli osa monikulttuurista eurooppalaista asuttajaväestöä, jonka määrä kasvoi jatkuvasti. Suomalaisia sukujuuria omanneesta John Mortonista tuli myöhemmin johtava alueellinen poliitikko ja yksi Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen allekirjoittajista vuonna 1776.[6] Voidaankin sanoa, että suomalaistaustaisilla henkilöillä oli jopa keskeisiä rooleja Pohjois-Amerikan asuttajakolonialismissa.

Suomalaisia oli mukana myös Ruotsin valtion ja ruotsalaisten toimijoiden yrityksissä perustaa siirtomaita Länsi-Afrikkaan.

Samoihin aikoihin, kun Uusi Ruotsi -siirtokunta perustettiin Pohjois-Amerikkaan, ruotsalainen Afrikakompaniet-kauppakomppania perusti Cabo Corson linnakkeen nykyisen Ghanan alueelle. Linnake toimi kullan ja norsunluun kaupan keskuksena, ja ruotsalainen kauppakomppania vaurastui orjuutettujen ihmisten kaupalla. Cabo Corson kehitys oli samantapainen kuin Uusi Ruotsi -siirtokunnan: vahvemmat eurooppalaiset siirtomaavallat ottivat linnakkeen haltuunsa. Ajatus ruotsalaisista siirtomaista jäi kuitenkin elämään, ja 1700-luvun jälkipuoliskolla esitettiin useita suunnitelmia siirtomaiden perustamisesta Länsi-Afrikkaan. Monien kuninkaalle ja keskushallinnolle suunnattujen ehdotusten takana olivat veljekset Ulrik ja August Nordenskiöld, jotka olivat syntyneet ja opiskelleet Suomessa. Ulrik Nordenskiöld kirjoitti ensimmäisen ruotsalaisen kirjan siirtomaakaupan hyödyistä, jossa hän suunnitteli Afrikan mantereelle ja Karibialle perustettavia siirtomaita. August Nordenskiöld puolestaan teki aloitteen kauppakomppaniasta, jonka tavoitteena oli perustaa siirtokunta Länsi-Afrikkaan kaupankäynnin edistämiseksi. Hän kuoli lopulta nykyisen Sierra Leonen alueella valmistellessaan siirtokunnan perustamista, jonka tavoitteina olivat alkuperäiskansojen ”sivistäminen”, maanviljelyn opettaminen ja käännyttäminen kristinuskoon.[7]

Ruotsin valtion siirtomaasuunnitelmat toteutuivat 1700-luvun lopulla kuitenkin Karibialla, kun aiemmin Ranskan siirtomaana toiminut St. Barthélemyn saari siirtyi hallitsijoiden sopimuksella Ruotsin omistukseen. Pieni saari ei soveltunut toiveiden mukaisesti laajoille plantaasiviljelmille. Sen sijaan pääkaupunki Gustavia oli vapaasatama-asemansa vuoksi vilkas solmukohta transatlanttiselle ja Karibian alueen sisäiselle orjuutettujen ihmisten kaupalle. Kuten muuallakin Karibian alueella orjuus oli osa St. Barthélemyn taloudellista järjestelmää ja arkielämää. Saarella asuvat luokiteltiin ihonvärin mukaan, ja heidän oikeutensa olivat kytköksissä sekä rodulliseen luokitteluun että asemaan vapaana henkilönä tai orjana. Orjuutettuja ihmisiä käytettiin työvoimana

muun muassa puuvillaplantaaseilla, yksityisissä kotitalouksissa, rakennustyömailla ja satamissa.[8]

St. Barthélemyn Ruotsin vallan aikaisen historian tutkiminen osoittaa, että myös Suomen alueelta lähteneet ihmiset ja siellä kotipaikkaansa pitävät yritykset olivat osa Ruotsin kolonialistista historiaa. Suomessa vallitsi ”Barthélemy-kuume”, ja monien köyhien ihmisten toiveita lietsoivat viranomaisten lupaukset hyvästä elämästä ja mahdollisuuksista taloudellisen vaurauden saavuttamiseen Karibialla. Köyhä kansa ei lopulta St. Barthélemylle päässyt, mutta kaupankäynti Karibian suuntaan oli monelle Suomen alueella toimivalle kauppiaalle ja tehtaalle merkittävä tulonlähde. Tukholma ja Göteborg olivat tärkeimmät satamat Karibialta Ruotsiin suuntautuneessa siirtomaakaupassa, mutta laivat matkasivat myös Turkuun mukanaan sokeria, rommia, kahvia ja muita tuotteita. St. Barthélemylle rekisteröityjen laivojen päällystössä ja miehistössä oli esimerkiksi Oulusta ja Pietarsaaresta lähteneitä miehiä.[9]

Ei ole kovinkaan olennaista pohtia, miten tärkeässä asemassa Suomesta lähteneet ihmiset tai sinne rekisteröidyt yritykset olivat St. Barthélemyn kolonisoinnissa tai siirtomaa- ja orjuutettujen ihmisten kaupassa. Tutkimukset osoittavat joka tapauksessa, että suomalaistaustaisia toimijoita osallistui Ruotsin ajan siirtomaahaaveisiin ja niiden toteuttamiseen eri puolilla maailmaa. Sen sijaan on tärkeää ymmärtää, että ajan hengen mukaisesti kolonialistisen vallan tavoittelun taustalla olivat taloudelliset hyödyt ja toive vaurastumisesta, mutta vaikuttimina toimivat myös kulttuurisesti hierarkisoivat ajatukset vähemmän kehittyneiden kansojen ”sivistämisestä” ja käännyttämisestä kristinuskoon. Toiseksi tutkimukset viittaavat siihen, että suomalaistaustaisten ihmisten ja yritysten toiminta varhaisten kolonialistisen projektien aikana Pohjois-Amerikassa ja Karibialla oli osa laajempaa monikulttuurista siirtomaiden asuttamista. Nykyisen Suomen ja Ruotsin alueelta lähteneet ihmiset tai kotipaikkaansa siellä pitävät yritykset toimivat muiden Euroopan maista lähteneiden joukossa osallistuen eurooppalaiseen kolonialismiin näillä alueilla.

Nämä ovat hyviä esimerkkejä koloniaalista osallisuudesta, joka osoittaa suomalaisten hyötyneen kolonialismin myötä rakentuneesta geopoliittisesta maailmanjärjestyksestä ja taloudellisesta eriarvoisuudesta.

Myöhempien vuosisatojen siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan on hyvin dokumentoitua, mutta sitä tulkitaan harvoin asuttajakolonialismiin osallistumisena. Vaikka siirtolaisilla ei olisikaan kansalaisoikeuksia heidän muuttaessaan uuteen maahan, he voivat ajan myötä asettua osaksi tuota hierarkkista järjestystä.[10] Tämä avaa uuden näkökulman myös suomalaisten siirtolaisten asettumiseen Yhdysvaltoihin ja niihin kamppailuihin valkoisuudesta, joita he kävivät uudessa kotimaassaan. Suomalaisten siirtolaisten mahdollisuus muuttaa alkuperäiskansoilta vallatuille alueille perustui asuttajakolonialistiselle valtajärjestelmälle. Vaikka suomalaisia ei aluksi hyväksyttykään osaksi hegemonista valkoisuutta, ajan myötä he alkoivat määrittyä valkoisiksi eurooppalaistaustaisiksi ryhmiksi.[11]

Suomalaistaustaiset ihmiset ottivat osaa myös asuttajakolonialismiin Etelä-Afrikassa ja Australiassa sekä pienemmässä mittakaavassa Latinalaisessa Amerikassa. Näilläkin alueilla Suomesta lähteneet ihmiset liikkuivat muiden eurooppalaisten asuttajien perässä ja etsiytyivät sinne, missä siirtomaavaltaan liittyvä taloudellinen hyväksikäyttö avasi toimeentulon mahdollisuuksia eurooppalaiselle siirtolaisuudelle. Siirtolaisuus Etelä-Afrikkaan ja Australiaan sai alkunsa kultalöydöksistä, jotka vauhdittivat näiden alueiden sitomista osaksi kapitalistista ja kolonialistista maailmanjärjestelmää.[12] Eteläisen Afrikan historiaan suomalaiset ovat vaikuttaneet lähetystyöllä, jonka pääkohde on ollut nykyisen Namibian Ambomaan alue. Suomen itsenäistymisen jälkeen professori Gustaf Kompan johtama delegaatio jopa esitti Ambomaan soveltuvan Suomen siirtomaaksi.[13] Vaikka nämä suunnitelmat eivät olleet realistisella pohjalla, ne osoittavat kolonialistisen mentaliteetin vaikuttaneen myös itsenäistyneen Suomen eliitin piirissä.

TIETEELLINEN RASISMI JA SUOMALAISTEN KAKSOISASEMA

Samaan tapaan kuin suomalaisten osallisuus kolonialismiin Euroopan ulkopuolella oli osa laajempia pohjoismaisia ja eurooppalaisia valtapyrkimyksiä, myös suomalaisia koskevat luokittelut (pseudo)tieteellisen rasismin historiassa liittyvät laajempaan eurooppalaiseen rotuajatteluun ja geopoliittisiin valtasuhteisiin. Jo ruotsalainen luonnontutkija Carl von Linné jaotteli ihmisrotuja hierarkkisesti 1700-luvulla. Seuraavan puolentoista vuosisadan aikana rodullisista taksonomioista tuli olennainen osa rodullisen biologian ja fyysisen antropologian tieteenalojen käsitteistöä. Pohjoinen rotu, jota monessa luokittelussa pidettiin kehityksen huippuna, sisälsi ruotsalaiset, norjalaiset ja tanskalaiset, mutta suomalaiset määriteltiin sen ulkopuolelle saamelaisten, romanien ja muutamien muiden Pohjoismaissa asuvien ryhmien ohella.[14]

Suomalaisten luokittelu rodullisen hierarkian alemmille tasoille perustui ajatukseen suomalaisten aasialaisesta alkuperästä. Rotuluokitteluissa suomalaisten nähtiin suomalais-ugrilaisena kansana olevan mongolien jälkeläisiä. Ajatuksen suomalaisten mongolijuurista oli kehittänyt rotuajattelun historiaan merkittävästi vaikuttanut Friedrich Blumenbach 1700-luvulla kallonmittaustensa perusteella. Kielitieteissäkin korostettiin suomalaisten aasialaisia juuria, ja teoriat skyyttiläis- ja turanilaisjuurista liittivät suomalaiset keskiaasialaisiin paimentolaisheimoihin. Mongoliteoria oli kuitenkin vallitseva käsitys suomalaisten sukujuurista. Tähän viittasi muun muassa rotuideologian leviämiseen suuresti vaikuttanut Arthur de Gobineau 1853–1855 julkaistussa teoksessaan *Essee ihmisrodun eriarvoisuudesta*. 1800-luvun loppupuolella tietosanakirjat niin Saksassa kuin Pohjoismaissakin esittivät suomalaisten sukujuuret mongoliteorian mukaisesti.[15]

Mongoliteorian myötä suomalaiset asetettiin ”valkoisen rodun” ulkopuolelle, osaksi aasialaista ”keltaista rotua”. Tätä tulkintaa kuitenkin kyseenalaistivat 1900-luvun alkupuolen rodullisen biologian ja fyysisen antropologian tutkijat, jotka laativat

teorioita ”itäbalttilaisesta” ja ”itäeurooppalaisesta rodusta”. Käsitystä itäbalttilaisesta rodusta kehitti varsinkin rotubiologi Rolf Nordenstreng, joka oli syntynyt Suomessa mutta muuttanut Ruotsiin työskentelemään. Nordenstrengin kuvauksissa itäbalttilaisen rodun edustajat erosivat pohjoisen rodun edustajista esimerkiksi ihonvärin, hiuslaadun ja ruumiinrakenteen puolesta. Itävallassa ja Saksassa työskennelleet tutkijat kehittivät teorian itäeurooppalaisesta rodusta, jonka piiriin he lukivat myös suomalaiset. He olivat kuitenkin eri mieltä siitä, voitiinko itäeurooppalaista rotua pitää omana rotunaan vai kuuluiko se valkoiseen rotuun. Näiden muuttuvien luokitteluiden myötä suomalaisia alettiin asteittain pitää ”valkoisempina” kuin aiemmin. Sisällyttäminen valkoiseksi koodattuun eurooppalaisuuteen alkoi vähitellen näyttää yhä varmemmalta, vaikka tietynlainen ambivalenssi suhteessa eurooppalaisuuteen ei kokonaan hävinnytkään.[16]

Ruotsalaiset osallistuivat olennaisesti rotubiologian kehittämiseen, ja tärkeässä asemassa oli Uppsalan yliopistoon vuonna 1922 perustettu Valtion rotubiologinen instituutti. Saamelaisten ja suomalaisten rodullisia ominaisuuksia tutkittiin mittaamalla kalloja, valokuvaamalla fyysistä ulkonäköä ja muilla menetelmillä. Valtion rotubiologisen instituutin valokuvakokoelmia tutkinut Ulrika Kjellman tuo esiin, että tutkimuksissa Ruotsin väestö jaettiin kolmeen rodulliseen päätyyppiin – pohjoiseen tyyppiin, itäbalttilaiseen tyyppiin (suomalaiset) ja tummaan tyyppiin (saamelaiset). Erottelut kolmeen tyyppiin tehtiin ruumiin ulkomuodon perusteella, mutta tyyppien ajateltiin kuvaavan myös henkisiä ja älyllisiä kykyjä. Eri rodulliset tyypit asetettiin hierarkkiseen asemaan sijoittamalla ruotsalaiset ylimmälle tasolle, suomalaiset keskitasolle ja saamelaiset alimmalle tasolle.[17]

Suomessa rotuluokitteluihin suhtauduttiin epäilevämmin, ja osa tutkijoista pyrki osoittamaan mongoliteorian virheellisyyden. Toisaalta monet suomalaiset tutkijat pitivät esimerkiksi saamelaisia rodullisesti kehittymättömämpänä ryhmänä, eivätkä kyseenalaistaneet rotuun perustuvia luokitusjärjestelmiä. Suomalainen fyysisen antropologian tutkimus toteuttikin 1800-luvun

viimeisinä vuosina ja 1900-luvun alkupuolella useita hankkeita, joissa mitattiin niin suomalaisten kuin saamelaisten kalloja ja muita fyysisiä ominaisuuksia.[18] Osa ruotsinkielisistä tutkijoista, poliitikoista ja opiskelijoista korosti 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä suhdettaan Ruotsiin ja pohjoiseen rotuun. Darwinismi, sosiaalidarwinismi ja rotuhygieninen ajattelu olivat levinneet ruotsinkielisen sivistyneistön keskuuteen, jonka piirissä esiintyi näkemyksiä suomalaisten alhaisemmasta asemasta rodullisissa luokituksissa. Luokkaan ja rotuun liittyvät käsitykset yhdistyivät näkemyksissä, joissa suomenkielisen työväenluokan kuvattiin olevan ”biologisesti alemmalla tasolla”.[19]

Suomen itsenäistymisen jälkeen oikeistolainen sivistyneistö ja poliittiset järjestöt vetosivat rodulliseen ajatteluun oikeuttaakseen Neuvosto-Venäjälle suuntautuvat sotaretket. Vuosien 1918–1922 sotaretkiä Karjalaan ja Baltiaan perusteltiin ”heimoveljien” auttamisella, ja rodullisen yhteenkuuluvuuden nähtiin myös oikeuttavan Suur-Suomen rakentamispyrkimykset. Esimerkiksi professori ja poliitikko E. N. Setälä esitti vuonna 1920, että Suomella oli historiallinen tehtävä länsimaisen sivistyksen turvaajana idästä tulevaa barbariaa vastaan ja että Karjalan Neuvostoliiton puoleisen väestön liittäminen suomalaiseen sivistykseen oli keskeinen osa tätä laajempaa suunnitelmaa. Samantapaisia näkemyksiä esitettiin jatkosodan aikana tukemaan ekspansionistista politiikkaa, joka johti suomalaiset sotajoukot rajojen yli Neuvostoliiton puolelle.[20]

Suomalaisilla on siten ollut kaksoisasema rodullisissa hierarkioissa. Toisaalta suomalaisten on muissa Pohjoismaissa, Euroopassa ja Yhdysvalloissa tulkittu kuuluvan alempiin rotutyyppeihin. Toisaalta suomalainen sivistyneistö on luonut ja pitänyt yllä rodullistavia luokitteluja erityisesti suhteessa venäläisiin, saamelaisiin, romaneihin ja muihin vähemmistöihin. Varsinkin itsenäistymisen jälkeen rodullistavat hierarkiat olivat näkyvä osa tiedon tuottamista ja politiikkaa, kun nuoren valtion kansallista identiteettiä ja suhdetta Eurooppaan rakennettiin. Yhteyttä eurooppalaiseen moderniteettiin haettiin erottautumalla ”vähemmän

sivistyneistä" toisista, jotka olivat sekä maan sisällä että sen ulkopuolella.

KOLONISOIDUT MAAT, MODERNI VALTIO JA RODULLISTETUT TOISET

Modernin valtion kehitys kytkeytyy tiiviisti kolonialismin ja rotuajattelun historiaan. Rodun ajatus on jäsentänyt käsityksiä kansakunnasta ja rakentunut osaksi instituutioiden käytäntöjä järjestäen väestöä erilaisiin ja eri tavoin kohdeltuihin ryhmiin.[21] Valtio on ollut keskeinen toimija saamelaisten alueiden kolonisoinnissa ja rodullisen tiedon tuotannossa myös Suomessa. Valtion politiikat ja kunnallisten viranomaisten käytännöt ovat sisältäneet sekä assimilaatioon tähtääviä että repressiivisiä toimenpiteitä niin Ruotsin ja Venäjän vallan aikana kuin itsenäisessä Suomessa.

Samoihin aikoihin kun Ruotsin valtio perusti siirtokuntia Pohjois-Amerikkaan ja Länsi-Afrikkaan, kiinnostus saamelaisten asuttamia pohjoisia alueita kohtaan lisääntyi. Kolonialistinen logiikka ja taloudellinen hyödyntavoittelu olivat taustalla myös, kun Ruotsin valtio tiukensi otettaan saamelaisten maista ja edisti maataviljelevien ja karjaa kasvattavien asuttajien siirtymistä näille alueille. Hopean ja muiden alueelta löydettyjen metallien kaivaminen lisäsi taloudellista toimeliaisuutta saamelaisalueilla. Asuttajapolitiikka institutionalisoitiin sarjalla asetuksia, joista tärkeimpiä olivat Lapplandsplakatet (1673 ja 1695) sekä Lapplandsreglementet (1749). Näissä asetuksissa tunnustettiin kuitenkin edelleen saamelaisten oikeudet niihin alueisiin, joilla he harjoittivat elinkeinojaan. 1700-luvulta alkaen *siidojen* (saamelaiskylien) omistusoikeudet murenivat vähitellen asuttajien määrän kasvaessa ja näiden saadessa yhä laajemmat hallintaoikeudet maa-alueisiin. 1800- ja 1900-taitteen jälkeen saamelaisten omistusoikeuksia ei enää tunnustettu Suomea koskevissa valtiollisissa

asiakirjoissa, vaan monet saamelaisille aiemmin kuuluneet alueet määriteltiin valtion maiksi.[22]

Taloudelliset intressit ja yhteiskunnan modernisointi olivat merkittävässä asemassa myös, kun pohjoisia alueita otettiin vahvemmin viranomaisten kontrolliin 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Kunnallinen hallinto korvasi vähitellen saamelaiskylien itsehallinnon, ja kuntalaki ulotettiin koskemaan saamelaisalueita vuonna 1893. Lisääntyvä maanmittaus, hallinnolliset määräykset ja asetukset sekä tieverkoston rakentaminen sitoivat pohjoisia alueita eteläiseen Suomeen ja samalla mursivat paikallisia sosiaalisia rakenteita. Viranomaistoiminnan lisääntyminen ja uusien suomenkielisten toimijoiden (esimerkiksi postin, poliisin ja terveydenhuollon piirissä työskentelevien) ilmestyminen pohjoiseen muutti valtasuhteita ja arkipäivän käytäntöjä alueella. Saamelaistutkija Veli-Pekka Lehtola on nimittänyt tätä saamelaisiin kohdistettua politiikkaa ”suostuttelevaksi kolonialismiksi”.[23] Hän viittaa siihen, että Suomen valtio ei virallisesti kieltänyt saamen kielen puhumista tai säätänyt laeilla assimilaatiopolitiikasta, kuten Norjassa. Sen sijaan assimilaatiopolitiikkaa on toteutettu ”isännän äänellä” kertoen, mikä on saamelaisten parhaaksi. Sen muotoja ovat myös olleet viranomaistoimenpiteet, jotka ovat sivuuttaneet saamelaisten kulttuuriset oikeudet ja edellyttäneet suomalaisnormeihin sopeutumista.

Hyvinvointivaltiolla ja koulujärjestelmän kehityksellä on ollut vahvasti assimiloiva ja normalisoiva vaikutus. Saamelaistutkija Rauna Kuokkanen on korostanut kunnallisten palveluiden ja sodan jälkeisen asuntolakoulujärjestelmän osuutta saamelaisten kulttuurin heikentämisessä. Kaukana kotoaan koulua käyneet ja asuntoloihin asutetut saamelaislapset saivat oppia, ettei omaa kieltä voinut käyttää, vaan oli sopeuduttava valtaväestön normeihin. Ajatus valtaväestön kulttuurin ja kielen ensisijaisuudesta välittyi saamelaisten arkeen muidenkin hyvinvointivaltion palvelujen kautta.[24]

Itsenäisen Suomen historiaan kuuluvat myös saamelaisiin kohdistuvat rotututkimukset ja näkemykset, joiden mukaan

saamelaiset ovat rodullisesti alempiarvoisia ja vähemmän kehittyneitä. Fyysinen antropologia oli tärkeä 1920- ja 1930-lukujen lääketieteellisen tutkimuksen alue. Esimerkiksi professori Yrjö Kajavan alulle panemassa vuosina 1926–1934 toteutetussa laajassa tutkimusohjelmassa mitattiin fyysisiä piirteitä, joiden perusteella ihmisiä luokiteltiin ryhmiin, minkä seurauksena kallonmittausten kohteeksi joutui yli kolmasosa Suomessa asuvista saamelaisista. Lisäksi saamelaisten luurankoja kaivettiin haudoista ja kuljetettiin Helsingin yliopistoon, jossa niitä käytettiin kallonmittauksiin. Tutkijat, kuten Kajavan kuoltua hankkeen johtajaksi siirtynyt Väinö Lassila, erottelivat suomalaiset ”kulttuuriroduksi” ja saamelaiset ”alemmaksi roduksi” Monet tutkijat ja poliitikot näkivät saamelaiset kansana, jolla ei ollut tulevaisuutta modernisoituvassa yhteiskunnassa. Kulttuurievolutionistisiin ajatuksiin tukeutuen he pitivät saamelaisia vähemmän kehittyneenä ja tuhoon tuomittuna ryhmänä.[25] Vielä 1960- ja 1970-lukujen taitteessa tehtiin tutkimuksia, joissa saamelaisten rotuominaisuuksia kartoitettiin mittaamalla ja valokuvaamalla heidän kehoaan.[26]

Suomalaiset, joita itseään oli pidetty rodullisesti alempiarvoisina, osallistuivat siten saamelaisten rodullistamiseen ja hierarkkisten luokittelujen rakentamiseen. Kolonialismia käsitellyt Albert Memmi pohtii asetelmaa, jossa hierarkioiden alemmille portaille asetetut ryhtyvät alistamaan ja toiseuttamaan muita ryhmiä. Memmi nimittää ”pikkusieluisten tyrannien pyramidiksi” järjestystä, jossa ranskalaisten kolonisoimat algerialaiset kuvasivat mustat afrikkalaiset itseään alempiarvoisiksi ja osallistuivat näin hierarkioiden rakentamiseen.[27]

Myös romanien historiassa näkyy Suomen valtion ja kuntien repressiivisen ja assimilaatioon tähtäävän politiikan pitkä linja. Romaneja kontrolloitiin irtolaislainsäädännön avulla niin Ruotsin ja Venäjän vallan kuin itsenäisen Suomenkin aikana. Irtolaislainsäädäntöön sisältyvät rankaisut olivat vuoteen 1883 saakka kovempia romaneja kuin muita ryhmiä kohtaan. Ensimmäisessä laajasti romaniasioita käsitelleessä Wallen komiteamietinnössä vuodelta 1900 esitettiin useita näkemyksiä ja ehdotuksia, jotka

nousivat esiin tulevinakin vuosikymmeninä. Mietintöä myös kritisoitiin, ja lopulta se hautautui vuosisadan alun muiden poliittisten kiistojen alle. Mietinnössä ehdotettiin muun muassa romanien rekisteröimistä ja romanilasten kokoamista asuntolakouluihin, joissa heitä voitaisiin ”suojella” vanhempien romanien haitalliselta vaikutukselta. Asuntolakoulujärjestelmän ajateltiin johtavan romanikielen häviämiseen, jolloin se ei enää yhdistäisi romaniyhteisön jäseniä eikä tekisi romaneista ”erillistä rotua”. Toisen maailmansodan jälkeen Mustalaislähetys-järjestöstä tuli keskeinen romanipolitiikan toimija, jonka työtä valtio tuki. Romanipolitiikan ytimessä oli romanilasten tuominen ”normaalin elämän piiriin”, mikä johti romanilasten sijoituksiin lastenkoteihin. Raju romaniväestön perhe-elämään puuttuminen heikensi romaniyhteisön luottamusta viranomaisiin: se oli jo aiemmin kokenut kolauksia irtolaislainsäädännön toimeenpanoon liittyvien ongelmien takia. Lastenkodeissa yhdistyi vähemmistöjen kohtelun repressiivinen ja assimiloiva puoli, sillä niissä opetettiin valtaväestön tapoja eikä romanikulttuuriin tai sukulaisuussuhteiden ylläpitoon kannustettu.[28]

Irtolaislainsäädännön soveltaminen vaikutti huomattavasti romaniväestön suhteisiin poliisiin, paikallishallintoon ja valtioon. Vuoden 1936 irtolaislakiin sisältyi varoitusten ja valvonnan lisäksi mahdollisuus määrätä pakkotyöhön. Romaneja oli aiemminkin määrätty pakkotyöhön, mutta jatkosodan aikana valtio perusti erityisesti romaneille varattuja pakkotyöleirejä.[29] Kuten saamelaisille, myös romaneille toisen maailmansodan jälkeinen vaihe ja hyvinvointivaltion kehittyminen sisältävät ongelmallisia kehityskulkuja. 1950- ja 1960-luvuilla kuntien sosiaalitoimet valvoivat sosiaaliministeriön ohjeiden mukaisesti romanilasten koulunkäyntiä, asuinoloja ja perheiden elämäntapoja. Sosiaalitoimi myös asetti romaneja ajoittain yhteiskunnallisen avun ulkopuolelle. Lastenkotisijoitukset, kontrollipolitiikan suosiminen ja sosiaalietuuksien myöntämiseen liittyvät epäkohdat ovat osa hyvinvointivaltion historiaa, vaikka romanien asuinolot ja koulutus ovatkin parantuneet 1960-luvulta alkaen. Näin ollen

saamelaisten ja romanien historia kyseenalaistaa monien hellimää kuvaa hyvinvointivaltion mahdollisuuksia tasaavasta ja laajoja väestöryhmiä hyödyttävästä luonteesta.

Rasismin historia ei koostu vain valtaa pitävien toiminnasta, vaan siihen sisältyy myös rasismin kohteeksi joutuneiden ryhmien vastarintaa ja arkisia kamppailuja, jotka eivät ole yleisesti tunnettuja. Tässä luvussa ei ole mahdollista käsitellä laajasti saamelaisten ja romanien järjestäytymistä omien asioidensa ajamiseksi tai näiden ryhmien monipuolista kulttuuritoimintaa. On kuitenkin tärkeätä muistaa, että saamelaisten ja romanien järjestäytyneellä toiminnalla on pitkä historia. Esimerkiksi ensimmäinen pohjoismaalainen saamelaiskokous pidettiin vuonna 1917 ja ensimmäinen saamelaisten aloitteesta syntynyt saamelaisjärjestö Suomessa, Samii Litto, perustettiin vuonna 1945. Romanien itsensä johtama järjestö Romanien Liitto – Romanengo Staggos perustettiin vuonna 1953. Erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla molempien ryhmien poliittinen ja kulttuurinen toiminta eli kukoistuskauttaan. Saamelaisaktiivit ja järjestöt vaativat poliittisten, kulttuuristen ja maaoikeuksien toteuttamista. Kun saamelaisten kulttuuritoimintakin oli vireää, tätä aikaa on nimitetty ”saamelaisrenessanssiksi”. Romanijärjestöt vaativat romanien yhteiskunnallisen aseman parantamista, ja monipuolinen romanikulttuuri tuli tutuksi myös valtaväestölle.[30] Vastaavalla tavalla 2010-luku on ollut saamelaisten ja romanien kulttuuritoiminnan ja poliittisten vaatimusten vahvaa kautta.

POIKKEUSHISTORIASTA VALTARAKENTEIDEN TUNNISTAMISEEN

Kuva pienestä, sisukkaasta ja tasa-arvoisesta Suomesta muuttaa muotoaan ja saa huomattavasti synkempiä sävyjä, kun suomalainen historia liitetään osaksi eurooppalaisen kolonialismin historiaa ja tarkastellaan rasismin moniulotteista historiaa. Vaikka suomalaiset eivät olleet suuria siirtomaavalloittajia, monet

suomalaiset ihmiset ja yritykset osallistuivat kolonialismiin ja asuttajakolonialismiin usealla mantereella. Kaupankäynti ja kapitalistisen talouden kehitys kytkivät Suomen maailmantalouteen ja osaksi Eurooppaa suosivaa valtajärjestelmää. Vaikka suomalaisia kohdeltiin rodullisissa hierarkioissa alempiarvoisina suhteessa valkoiseen ja pohjoiseen rotuun, suomalainen sivistyneistö tuotti hierarkioita suhteessa saamelaisiin ja romaneihin varsinkin itsenäisyyden jälkeen. Saamelaisiin ja romaneihin kohdistui assimiloivaa ja repressiivistä politiikkaa, jossa on nähtävissä jatkumoa Ruotsin ja Venäjän vallan ajalta. Itsenäistyneen Suomen modernisaatioprojektissa näitä ryhmiä pidettiin kehittymättöminä ja häiritsevinä kansanryhminä, joiden sulauttaminen valtaväestöön oli enemmän tai vähemmän julkilausuttu tavoite.

Koloniaalit ja rodulliset historiat tuovat näkyviin niin koloniaalia osallisuutta Euroopan ulkopuolella tapahtuneeseen kolonialismiin kuin aktiivista toimintaa saamelaisalueiden kolonisoinnissa ja romaneihin kohdistuvissa politiikkatoimissa. Sen sijaan, että takerrutaan poikkeuksellisuutta korostaviin kertomuksiin ja kielletään koloniaalis-rodulliset historiat, on tutkittava nykypäivän yhteiskuntaan johtavia kehityskulkuja. Koloniaalien ja rodullistettujen valtarakenteiden kyseenalaistaminen edellyttää tietoa siitä, miten ne ovat muodostuneet ja keiden näkökulmat on työnnetty marginaaliin.

4. KOLONIALISMIN JA RASISMIN HISTORIAA SUOMESTA KÄSIN

1. Tämän luvun laajempi versio on julkaistu englanniksi *Scandinavian Studies* -lehdessä (Keskinen 2019).
2. Tervonen 2014.
3. Rastas 2007; Keskinen ym. 2009; Vuorela 2009; Loftsdóttir & Jensen 2012.
4. Quijano 2000; Maldonado-Torres 2007, 2016.
5. Kuokkanen 2020.
6. Fur 2006; Ekengren, Naum & Wolfe 2013.
7. Schnakenbourg 2013; Weiss 2016; Peltoniemi 1985.
8. Schnakenbourg 2013; Weiss 2016; Thomasson 2015.
9. Weiss 2016.
10. Veracini 2010.
11. Huhta 2017.
12. Koivukangas 1986; Kuparinen 1991.
13. Löytty 2006.
14. Broberg & Tydén 2003.
15. Kilpeläinen 1985; Laskar 2017.
16. Kemiläinen 1985; Rastas 2007; Keskinen 2014.
17. Kjellman 2017.
18. Kilpeläinen 1985; Isaksson 2001; Isaksson & Jokisalo 2005.
19. Hämäläinen 1985.
20. Nygård 1985; Tervonen 2014.
21. Goldberg 2002; Schclarek Mulinari & Keskinen 2020.
22. Lehtola 2010; 2015; Ranta & Kanninen 2019; Kuokkanen 2020.
23. Lehtola 2015.
24. Lehtola 2010, 2015; Kuokkanen 2007; Ranta & Kanninen 2019.
25. Lehtola 2012; Isaksson 2001.
26. Ranta & Kanninen 2019.
27. Memmi 2010.
28. Pulma 2006; Friman-Korpela 2014.
29. Tervonen 2010; Friman-Korpela 2014; Pulma 2006.
30. Friman-Korpela 2014; Siivikko 2019; Ranta & Kanninen 2020.